

John Maynard Keynes, socialismus a hospodářská politika nacistického Německa

David Lipka – Dan Šťastný*

Úvod

Je málo zpochybňovanou skutečností, že vývoj ekonomické teorie i praktické hospodářské politiky byl ve 20. století zcela zásadně ovlivněn dílem Johna Maynarda Kenyese – dokonce se dá říci, že se tak nestalo jeho dílem v obecném slova smyslu (jeho celoživotní práci), nýbrž jedním jeho konkrétním dílem z roku 1936, které se jmenovalo „Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz“.

Tak či onak je tato kniha vhodným místem, kde začít, chceme-li se věnovat souvislostem naznačeným v titulu této práce: mezi Keynesovými myšlenkami, socialismem a nacistickým Německem. K jejímu prvnímu německému vydání napsal totiž Keynes předmluvu, v níž učinil zdánlivě nevinou poznámku: „Teorie celkové produkce, která je předmětem této knihy, může být [...] mnohem jednodušeji přizpůsobena podmínkám totalitního státu nežli teorie výroby a rozdělování dané a v podmínkách svobodné konkurence a značného stupně *laissez-faire* vytvořené produkce.“¹

Přestože interpretace tohoto odstavce jako Keynesovo doznání k náklonnosti k totalitním režimům je podle všeho značně překroucená,² je pozoruhodné, že spojení mezi Keynesem a jeho teoriemi a vizí organizace společnosti na straně jedné a totalitními režimy a jejich ekonomickými politikami na straně druhé až tak bezobsažné není.

V následujícím textu bychom rádi poukázali na skutečnost, že toto spojení není náhodné a že pramení přímo z Keynesových teoretických a filozofických premis. V první části se věnujeme stručně Keynesově teorii jako příkladu podstatné změny v nahlížení vztahu ekonomie a hospodářské politiky. Ve druhé části analyzujeme vztahy mezi německou nacistickou ekonomickou doktrínou a Keynesem navrhovanou hospodářskou politikou. Stručně je rovněž provedeno porovnání i se socialistickým systémem sovětského typu. Poslední část je shrnující.

* Ing. David Lipka, Ph.D.; odborný asistent – Katedra institucionální ekonomie Národohospodářské fakulty Vysoké školy ekonomické v Praze (lipka@vse.cz).

Ing. Dan Šťastný, Ph.D.; odborný asistent – Katedra ekonomie Národohospodářské fakulty Vysoké školy ekonomické v Praze (stastnyd@vse.cz).

1 Keynes, J. M. (1936): *Allgemeine Theorie der Beschäftigung, des Zinses und des Geldes*. Berlin, Duncker & Humblot, 1936, s. 3.

2 Keynes v předmluvě srovnává svoji teorii *determinace* celkové výroby (a zaměstnanosti) se svými předchůdci (Marshall et al.), kteří se spíše věnovali výrobě a rozdělování *jisté dané úrovně produktu*. Když srovnává možnost použití – přizpůsobení („anpassen“) – těchto teorií, dochází ke zmíněnému závěru, že v zemích, kde je trh omezen, je jeho teorie použitelnější než teorie jeho předchůdců. Vzhledem k tomu, že to je pravda bez ohledu na světový názor (ceny, množství a výrobní techniky v plánovaných ekonomikách se skutečně neřídí zákony, které Marshall a ostatní popisovali), nelze Keynesovu poznámku vykládat jako pochvalu diktaturních režimů.

JMK: teorie a vize

Keynes se narodil do dobře společensky etablované, pokrokově orientované rodiny, a to zrovna v roce 1883, kdy svět opustila osoba, jejíž historický význam si s Keynesovým nijak nezádá. Jeho intelektuální kvality byly nejen příčinou jeho hladkého postupu vzdělávacími institucemi, ale – v kombinaci s postupným uvědomováním si jich – též příčinou jisté neskromnosti ohledně vlastních schopností, vědomostí či třeba estetického vkusu. Jeho (anti)etické postoje čerpající zčásti z *Principia Ethica* G. E. Moora a jeho členství mezi cambridgeskými Apoštoly a později v Bloomsbery Group již jen dokreslují obraz arogantního, povýšeného a elitářského intelektuála.³

Stejně jako většina jiných ekonomů byl Keynes motivován ke studiu ekonomie snahou změnit – zlepšit – uspořádání společnosti. U Keynesa se tento záměr projevil několika skutečnostmi. Jednak původně preferoval práci ve státních službách před pokračováním ve studiích ekonomie na vysoké škole, k němuž se ho snažili lidé jako Marshall či Pigou zlákat. (Formálního ekonomického vzdělání nakonec Keynes nikdy nedosáhnul.) K ekonomii se vrátil až po deziluzi na Ministerstvu pro Indii. Ani poté však jeho působení v ekonomii nenabralo nijak abstraktní akademický směr. Ačkoliv se ve věku necelých 30 let stal editorem patrně nejvýznamnějšího odborného periodika v Británii (*Economic Journal*), jeho vlastní dílo bylo až na jednu výjimku⁴ vždy orientováno na praktické otázky související s hospodářskou politikou.⁵

Přestože byl pozorným a podporovaným žákem svých učitelů, počaly se jeho postoje k hospodářské politice během 20. let značně odlišovat od tehdy ortodoxních postojů generace jeho učitelů (a většiny spolužáků). Keynes se stal jedním z vůdčích představitelů těch zástupců ekonomické vědy, kteří nesdíleli tradiční skepsi ekonomů vůči možnosti zlepšit fungování ekonomického systému aktivními zásahy státu. Hlásal změnu a požadoval, aby se ekonomové přestali obávat využívat své poznatky k aktivní hospodářské politice a nezdráhali se k tomu politiky vyzývat. Zcela nepřehlédnutelnou ilustrací tohoto trendu byl Keynesův esej s výmluvným názvem *Konec Laissez-Faire*⁶.

Na tomto místě je třeba říci, že Keynesův postoj neznačil pouze jiný názor na podobu hospodářské politiky, ale byl příkladem dosti odlišného vnímání samotné role ekonomů ve společnosti. Boettke, Coyne a Leeson⁷ ukazují, že ekonomy lze členit na dva typy: „velekněze“ a „pokorné filosofy“. Keynes, ačkoli zřejmě nebyl první, hrál velmi významnou roli v posunu ekonomů z pozice nezúčastněných pozorovatelů a kritiků moci (pokorných filosofů) do role „velekněžích“, jejichž náplní je nejen poskytovat vysvětlení společenských jevů, ale rovněž prosazovat konkrétní politický program.

3 Povýšenost Keynesa lze doložit i na tom, že veškeré své teorie prezentoval jako originální přínosy zcela mimo tradici, ačkoli v mnohém velmi úzce na své předchůdce navazoval, viz Garvy, G. (1975): *Keynes and the Economic Activists of Pre-Hitler Germany*. *Journal of Political Economy*, 1975, sv. 83, 2, s. 391-405, nebo také Šťastný, D. (2004): *John Maynard Keynes: Příběh revoluce*. Dizertační práce, Praha, VŠE Praha, 2004. Výše uvedené skutečnosti nejsou míněny jako *ad hominem* útoky na Keynesovu teorii, nýbrž jako vysvětlení Keynesových postojů k hospodářské politice a jeho vizi jejího řízení, které uvádíme níže.

4 Keynes, J. M. (1921): *Treatise on Probability*. London, Macmillan and Co., 1921.

5 Keynes například ničím nepřispěl k teorii ceny (mikroekonomii), což je u ekonomů jeho formátu velmi výjimečné a pozoruhodné.

6 Keynes, J. M. (1926): *The End of Laissez-Faire*. [on-line], 1926, [cit.: 17. 11. 2007], <http://www.panarchy.org/keynes/laissezfaire.1926.html>.

7 Boettke, P.–Coyne, C.–Leeson, P. (2006): *High Priests and Lowly Philosophers*. *Case Western Reserve University Law Review*, 2006, Sv. 56.

Jeho nejznámější dílo – Obecná teorie – bylo pak již jen vyvrcholením tohoto postoje.⁸ Ten je nejlépe patrný z kapitoly s příznačným názvem „Závěrečné poznámky o sociální filosofii, k níž by Obecná teorie mohla vést“.⁹ V jistém smyslu se celá tato kapitola dotýká otázky majetkové nerovnosti, která stojí v popředí zájmu tehdejších i současných odpůrců kapitalismu.

Zde Keynes nejprve upozorňuje na skutečnost, že z Obecné teorie vyplývá, že nerovnost mezi lidmi nejenže *není nutná* pro růst bohatství ve společnosti, ale je mu naopak překážkou.¹⁰ V omezení majetkové nerovnosti¹¹ (A) proto spatřoval možnost, jak lze zabít dvě mouchy jednou ranou: systém se stane přijatelnější, lidštější pro většinu populace (B) a budou tím vytvořeny podmínky pro vyšší výrobu, zaměstnanost a bohatství ve společnosti (C).¹² Jak naznačuje v další části, zapadá do kontextu této problematiky i jiný klíčový hospodářsko-politický závěr Obecné teorie: potřeba snížit úrokovou míru. Její snížení totiž nejenže povede k dosažení A a nepřímo tak k podpoře dosažení B a C, ale má na dosahování B a C i vliv přímý.¹³

Překladem těchto technických argumentů do konkrétních hospodářsko-politických kroků lze u Keynesa identifikovat podporu zdanění¹⁴ a expanzivní monetární politiky orientované na podstatné snížení úrokové míry. Vzhledem k jeho obavám o účinnost posledně jmenované politiky k zajištění optimálního objemu investic ještě přichází s myšlenkou, že jediným prostředkem přiblížení se plné zaměstnanosti bude „dosti rozsáhlá socializace investic“,¹⁵ což lze interpretovat jako svěření velké části investičních rozhodnutí do rukou státu, nikoliv nutně jako znárodňování.¹⁶

Podstatným rysem Keynesovy filozofie je snaha učinit kapitalismus přijatelnějším pro masu a tím méně zranitelným vůči revolucím, které mohou být produktem nespokojenosti mas s ním. „Záchrana kapitalismu“ a úlohy trhu, nikoliv jejich zničení, tak byl Keynesův

-
- 8 Obecná teorie byla vyvrcholením tohoto postoje v tom smyslu, že jeho stanoviska naplno odhalila a posloužila jako jejich vědecké ospravedlnění. Málokdo prosazuje myšlenku, že k těmto postojům došel Keynes na základě své Obecné teorie. Těto problematice se věnuje: Salerno, J. T. (1992): *The Development of Keynes's Economics: From Marshall to Millennialism*. The Review of Austrian Economics, 1992, Sv. 6, 1, s. 3–64.
 - 9 Keynes, J. M. (1963): *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Praha, Nakladatelství ČSAV, 1963, s. 346–355.
 - 10 Keynes i jeho předchůdci („klasikové“, jak je nazývá) se shodli na tom, že bohatí lidé mají vyšší sklony ke spoření. Protože se však lišili v pohledu na důsledky spoření („klasikové“ viděli v úsporách zdroje pro investice a pokrok, zatímco Keynes v nich spatřoval neochotu utrácet a příčinu krizí), docházeli k opačným závěrům ohledně potřebnosti bohatých lidí (existence majetkové nerovnosti) pro pokrok společnosti.
 - 11 Keynes nikdy nevolal po naprosté rovnosti: „Osobně věřím, že lze sociálně a psychologicky ospravedlnit značné nerovnosti důchodů a bohatství, ovšem nikoliv tak velké nerovnosti, které existují dnes. K rozvoji některých cenných lidských činností je třeba pohybu výdělků peněz a rámce soukromého vlastnictví.“ Keynes, J. M. (1963): *Obecná teorie ...*, s. 347.
 - 12 Omezení majetkových nerovností způsobí zvýšení průměrného sklonu ke spotřebě v ekonomice, a tím pádem povede v Keynesově světě k větším agregátním výdajům a tedy většímu objemu výroby, zaměstnanosti a bohatství.
 - 13 Výrazné snížení úrokové míry snižuje nerovnost (A), neboť velká část příjmu majetných lidí je tvořena úroky a dividendami. V existenci příjmů z kapitálu je tradičně spatřována jedna z nedobrych vlastností kapitalismu a jejich snížením tedy bude snížen odpor veřejnosti k němu (B). Zároveň přispívá snížení úrokové míry ke zvýšení objemu investic, větším agregátním výdajům a tedy většímu objemu výroby, zaměstnanosti a bohatství (C).
 - 14 Keynes si nakonec v úvodu dané kapitoly pochvaluje: „Od konce XIX. století bylo dosaženo významného pokroku tím, že přímým zdaněním, tj. důchodovou daní, přírůžkou k důchodové daní a dědickou daní zvláště ve Velké Británii byly odstraněny velké rozdíly v majetku a důchodu.“ Keynes, J. M. (1963): *Obecná teorie ...*, s. 346.
 - 15 Keynes, J. M. (1963): *Obecná teorie ...*, s. 350.
 - 16 Keynes vysloveně říká: „Pro stát není důležité, aby získal vlastnictví výrobních prostředků. Kdyby stát mohl určit celkový objem zdrojů věnovaných zvětšení výrobních prostředků a základní výši odměny, připadající jejich vlastníkům, splnil by vše, co by bylo nutné.“ Keynes, J. M. (1963): *Obecná teorie ...*, s. 350–351.

postoj nejen interpretován socialisty a komunisty,¹⁷ ale jako takový je patrný i z mnoha pasáží *Obecné teorie*¹⁸.

Pokusme se shrnout právě uvedené a vyvodit z toho nějaký obecnější závěr. Položme si nejprve otázku, kdo byl podle Keynesese poptávajícím jeho teorií. Jinak řečeno, komu měla jeho teoretická zkoumání a praktická doporučení přijít vhod? Na první pohled je zřejmé, že ekonomii rozumí jako *techné*, jejímž uživatelem je vláda. Toto není samo o sobě v tradici novinkou, je to patrné již u Adama Smitha jeho „Pojednání o podstatě a původu bohatství národů“ z roku 1776. Existuje zde nicméně podstatný posun. Zatímco klasičtí, ale třeba i rakouští ekonomové vnímali jako přirozený systém *laissez faire* (v němž bylo úkolem vlády pouze stanovovat podmínky pro jeho udržování), u Keynesese a většiny moderních ekonomů už nic podobného nenalezneme. Neexistuje žádný Smithův „systém přirozené svobody“, který by byl původní daností a který by představoval základní rámec možné hospodářské politiky. V právu se toto opuštění konceptu přirozených základů projevilo nástupem různých forem pozitivismu, v ekonomii lze podobný posun do značné míry ztotožnit s Keynesem. Jeho postoj je k právnímu pozitivismu komplementární. Stejně jako veškerá právní pravidla jsou podle pozitivismu ve své podstatě umělá a manipulovatelná, platí totéž i o všech ekonomických vztazích.¹⁹ Úkolem ekonoma v takovém světě je stanovit optimální mix politik, pomocí nichž vláda bude ovládat ekonomiku, přičemž škála dostupných zásahů závisí jen na představitosti ekonoma. Lidé přestávají být přirozené osoby, ekonomika se stává strojem a je úkolem povolanců vědců-technologů dbát o jeho správné seřízení a doplňování paliva.²⁰

To, že je tato interpretace Keynesese oprávněná, dokládá například často citovaný dopis G. B. Shawovi, v němž Keynes vyjadřuje očekávání, že *Obecná teorie* „rozsáhle revolucionizuje [...] způsob, jímž svět přemýšlí o ekonomických problémech“²¹. V dopise F. A. Hayekovi po napsání *Cesty do nevolnictví* pak Keynes píše: „Dle mého názoru není tím, co potřebujeme, změna našeho ekonomického programu [ustoupit od plánování zpět], která by pouze v praxi vedla k deziluzi z důsledků Vaší filozofie, ale spíše opak, tedy další rozšiřování [role státu].“²²

Svůj systém nazývá Keynes *Novým liberalismem* a prohlašuje, že jeho údělem je přechod od režimu ekonomické anarchie k režimu, kde jsou ekonomické síly záměrně řízeny v zájmu sociální stability a spravedlnosti.

Jak ukazuje Lipka²³, podstatným atributem tohoto posunu v ekonomii není ani tak odklon od tzv. tržních řešení ve prospěch centrálního plánování (kartelizace, socializace investic, odklon od komoditních peněz), ale samotné přesvědčení, že ekonomika je stroj a vláda jeho řídicí jednotkou, bez níž by tento stroj při převládající míře sofistikovanosti vůbec nefungoval.

17 Keynesovo „nepochopení“ a „pomýlená snaha“ kapitalismus zachránit jsou předmětem kritiky v předmluvě k českému vydání *Obecné teorie* Keynes, J. M. (1963): *Obecná teorie* ..., s. 5–35. Tím nevybočoval český překlad nijak z linie načrtnuté sovětskými akademiky. Robinson, J. (1970): *An Analysis of Soviet Views on John Maynard Keynes*. *Soviet Studies* 22, 1, 1970, s. 135.

18 Keynes, J. M. (1963): *Obecná teorie* ..., s. 351–352.

19 Více k této problematice viz Lipka, D. (2007): *Ekonomie a přirozený svět*. Dizertační práce, Praha, VŠE, 2007.

20 K interpretaci Keynesova systému v tomto duchu viz Šťastný, D. (2004): *John Maynard Keynes: Příběh revoluce* ..., s. 102–104.

21 Harrod, R. (1951): *The Life of John Maynard Keynes*. London, Macmillan and Co., 1951, s. 462.

22 Hoover, K. (2003): *Economics as Ideology*. Lanham, Rowman and Littlefield, 2003, s. 153. V literatuře se objevuje i odlišná interpretace Keynesova díla. Skidelsky např. tvrdí, že Keynesese je z hlediska politického programu možné zařadit po bok Schumpetera či dokonce Hayeka.

23 Lipka, D. (2007): *Ekonomie a přirozený svět*. Dizertační práce, Praha, VŠE, 2007.

Vybaveni tímto rozuměním Keynesově teorii a jejím hospodářskopolitickým implikacím prozkoumejme nyní ekonomickou doktrínu nacistického Německa a to, do jaké míry je skutečně blízká keynesovskému paradigmatu.

Nacistická hospodářská politika

Nacistická hospodářská politika je často srovnávána s hospodářskou politikou Sovětského svazu. Přitom o Keynesovi je známo, že měl vůči marxismu jako teorii i sovětskému systému nemalé výhrady.²⁴ Keynes se nechal slyšet, že na sovětském systému je „mnoho ohavného“, byl navíc elitářem, příslušníkem vyšší třídy, který nikdy dle vlastních slov nemohl stranit proletariátu proti buržoazii a inteligenci.²⁵ Je tedy možné, aby jeho hospodářské politiky byly relevantní pro nacistické Německo, ačkoli za svůj cíl považoval záchranu kapitalismu před hrozbou socialismu?

Tato interpretace rozhodně není neobvyklá. Například i John Kenneth Galbraith, kterého rozhodně nelze podezřívat ze snahy Keynesa diskreditovat, píše: „Do poloviny třicátých let rovněž existovala pokročilá demonstrace keynesovského systému. Byla jí hospodářská politika Adolfa Hitlera a Třetí říše.“²⁶

Co lze tedy považovat za společné znaky Keynesem navrhované hospodářské politiky a nacistické ekonomické doktríny? Odpověď není úplně snadná. První problém vyplývá z nejasnosti toho, co nacismus z ekonomického hlediska znamená. Jak uvádí Röpke, nacismus postrádá jakoukoli „racionální kohezi“ myšlenkového systému, není žádnou teorií.²⁷ Daleko spíše se jedná o soubor *ex post* ospravedlněných intervencionistických politik. Tím se zdanlivě odlišuje od socialismu sovětského typu, avšak pomineme-li krátké období válečného komunismu, tak praxe obou systémů je velmi podobná. Ostatně i sám Hitler tvrdil, že národní socialismus „je socialismus v evoluci, socialismus v neustálé změně. Existuje více věcí, které nás s bolševiky spojují, než nás od nich dělí, především skutečná revoluční mentalita.“²⁸

Pokusme se všechny systémy velmi stručně porovnat. Předně jak Keynes, tak i nacisté shledávali (*laissez faire*) kapitalismus nedostatečným z hlediska jeho produktivní schopnosti. Keynes, nacisté i bolševici byli přesvědčeni, že lepší organizací ekonomického systému lze dosáhnout výrazně vyššího bohatství. Nacismus, ale stejně i sovětský socialismus, je tak programem permanentní totální mobilizace, jejímž cílem však není peněžní zisk či nějaký jiný úzce ekonomický zájem.²⁹ Tento aspekt byl Keynesovi blízký. Jednou z jeho podstatných výhrad vůči kapitalismu byla existence tzv. „lásky k penězům“, která je vlastní kapitalistům i celému systému. Keynes několikrát píše o tom, že historické fluktuace jsou způsobovány tím, že systémy jsou vždy buď morálně dokonalé, anebo ekonomicky efektivní a že socialismus postrádá právě ekonomickou efektivnost, avšak morálně je na tom oproti kapitalismu lépe.

24 O Marxově Kapitálu Keynes píše: „Jak mohu akceptovat doktrínu, která se ustavuje jako bible, mimo sféru jakékoli kritiky, zastaralou ekonomickou učebnicí, o níž vím, že je nejen vědecky chybná, ale i bez zájmu o moderní svět či aplikaci v něm.“ Samuelson, P. (1946): *Lord Keynes and the General Theory*. *Econometrica*, 1946, Sv. 14, 3, s. 193.

25 de Carvalho, F. J. Cardim (2006): *Keynes and the Reform of the Capitalist Social Order* [on-line], 2006, [cit.: 17. 11. 2007], s. 16, <<http://www.ie.ufrj.br/datacenter/ie/pdfs/seminarios/pesquisa/texto1303.pdf>>.

26 Galbraith, J. K. (1975): *Money: Whence it came, where it went*. London, Deutsch, 1975, s. 237.

27 Röpke, W. (1935): *Fascist Economics*, *Economica*, 1935, Sv. 2, 5, s. 86.

28 Kuehnelt-Leddihn, E. von (1991): *Leftism Revisited*. Washington, Regnery Gateway, 1991, s. 158.

29 Röpke, W. (1935): *Fascist Economics*, *Economica*, 1935, Sv. 2, 5, s. 92.

Dalším společným znakem je, že ekonomický systém má být ovládnán specifickou skupinou lidí. Odlišnosti mezi jednotlivými přístupy nalzáme v tom, jaká konkrétní skupina je tou vyvolenou. Zatímco v případě komunismu měl hrát vůdčí roli proletariát, v případě Německa NSDAP, která byla spíše než ekonomickým zájmem spojována zájmy politickými.³⁰ U Keynese to bylo jinak. Jeho porozumění vládě bylo veskrze platónské či jinými slovy utopické. Keynes chápal vládu jako klub vzdělaných elit vybavených správným technickým rozuměním tomu, jak ekonomika funguje.

Tato odlišnost se však nejvíce jeví jako klíčová. Nacisté, komunisté i Keynes usilovali o vědecké řízení společnosti. Fritz Nonnenbruch, editor *Voelkischer Beobachter*, trefně vystihl podstatu tohoto přístupu: „Další stádium národně socialistické hospodářské politiky spočívá v nahrazení kapitalistických zákonů politikou.“³¹

Keynes by souhlasil. Úkolem není nechat věci plynout, ale trvale zasahovat skrze politiku způsobem, který povede k vytčeným cílům. Podstatnější rozdíl tkví v míře podřízení státu, která je považována za optimální. Zatímco v sovětském i německém socialismu je cílem absolutní podřízení, Keynes je v tomto smyslu liberální.

V dalším ohledu stojí Keynes na půli cesty mezi internacionálním socialismem, který usiloval o radikální změnu společenské struktury, a socialismem nacionálním, který si kladl za cíl zachovat do značné míry status quo.³² Keynes je v tomto ohledu sice konzervativní ve smyslu zachování liberálních svobod, avšak radikální ve věci odstranění příjmových nerovností.

Pojátkem mezi Keynesem a nacismem rovněž je skutečnost, že oba reformní programy jsou chápány jako snaha zachránit kapitalismus. Mnoho německých podnikatelů se k nacistům přiklonilo právě ze strachu před komunismem.³³ Vysvětlením je, že ani nacisté, ani Keynes neusilují o zrušení soukromého vlastnictví a trhů. Soukromé vlastnictví se však v jejich pojetí stává spíše prázdou slupkou. Cílem je kartelizace průmyslu a státní dohled nad ním. Sám Keynes je přesvědčen o tom „že v mnoha případech leží ideální velikost organizační a kontrolní jednotky mezi jednotlivcem a moderním státem.“ Dále pokračuje tvrzeními o spontánní socializaci velkých podniků: „Je pravda, že mnohé velké podniky, zejména v oblasti utilit a dalších sfér, kde je vyžadován velký fixní kapitál, musejí být semi-socializovány. Co se týče forem této semi-socialize však musíme zůstat myšlenkově otevření. Musíme plně využít dnešních přirozených tendencí a musíme zřejmě upřednostnit semi-autonomní korporace před orgány centrální vlády, za něž jsou přímo odpovědní vládní ministři.“³⁴

Keynes tedy odmítá přímé centrální plánování, avšak volá po společenské kontrole podnikání. Zajímavou otázkou je, kdo by měl v nové společnosti podnikání řídit. Podle Keynesova životopisce Skidelského by to měla být „vzájemně propojená elita manažerů, bankéřů, státních zaměstnanců, ekonomů a vědců, vzdělaných v Oxfordu a Cambridge

30 Tamtéž, s. 89. K vývoji hnutí srov. česky Stellner, F., Soběhart, R. (2005): *Politické aspekty vývoje výmarské republiky za Velké hospodářské krize (Brüningova éra)*. In *Dvacáté století. Ročenka Semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*. 2, 2005, ed. M. Kovář a V. Nálevková, s. 145–195.

31 Reimann, G. (1939): *Vampire Economy*. [on-line], 1939, [cit.: 17. 11. 2007], <<http://www.mises.org/books/vampireeconomy.pdf>>, s. 13.

32 Röpke, W. (1935): *Fascist Economics*, *Economica*, 1935, Sv. 2, 5, s. 91.

33 Reimann, G. (1939): *Vampire Economy*, ..., s. 6.

34 Keynes, J. M. (1926): *The End of Laissez-Faire*. [on-line], 1926, [cit.: 17. 11. 2007], <http://www.panarchy.org/keynes/laissezfaire.1926.html>.

a nadaných etikou státních zaměstnanců“.³⁵ Keynes tedy stejně jako Hitler usiluje o politické řízení ekonomiky. Připouští sice, že vysoká míra státních zásahů by mohla být problém, avšak nikoli budou-li zásahy provádět správní lidé. Jak nakonec vyčítá Hayekovi v dopise, v němž reaguje na publikaci Cesty do nevolnictví: „Viním Vás z toho, že snad trochu směšujete morální a materiální stránky věci. Nebezpečné činy lze provádět bez rizika ve společnosti, která správně myslí a cítí, avšak tytéž činy by byly cestou do pekel, kdyby je prováděli ti, kteří smýšlí a cítí špatně.“³⁶

Snaha o kartelizaci je definičním znakem hospodářské politiky nacistického Německa.³⁷ Ačkoli byla používána již od počátku nacistické vlády, na významu získala až během druhé čtyřletky po roce 1936. Na základě nově přijatého kartelového zákona získalo Ministerstvo ekonomiky pravomoc vynutit vznik a trvalé fungování kartelů. Během roku 1937 bylo vydáno 80 nařízení, na jejichž základě byly firmy přinuceny přistoupit k existujícím kartelovým dohodám.³⁸ Snaha o centralizaci byla dále podpořena zákonem o korporacích z roku 1937, který nařizoval rozpuštění, fúzi či změnu struktury všem společnostem s vlastním kapitálem nižším než 100 000 RM. Výsledkem byl zánik 20 % všech německých společností.

Zajímavé (avšak pro ekonomy nepřekvapivé) je, že tato struktura, která se mnohým jevila jako optimální střední cesta mezi kapitalismem a socialismem, prakticky skončila v Německu již v roce 1943. Jak uvádí Newman, na konci roku 1943 bylo rozpuštěno 90 % kartelů, které existovaly na počátku roku.³⁹ Tím nicméně nebyla nastolena konkurence, ale naopak striktnější centralizovaná kontrola vládou. Pokud podnikatelé nenakládali se svým majetkem ve veřejném zájmu, byli o něj připraveni začleněním do státem spoluvlastněných společností. Jako příklad zde mohou sloužit roku 1937 založené Göring Werke. Popsaný vývoj naznačuje, že stabilita intervencionismu, který se pokouší zůstat někde uprostřed mezi centrálním plánováním a trhem, je velmi obtížná.

Zřejmě hlavním společným jmenovatelem keynesovství a praxe nacistické hospodářské politiky je otázka fiskální a monetární politiky. Keynes, jak bylo ukázáno výše, podporoval socializaci investic jako hlavní nástroj dosažení žádoucích hospodářsko politických cílů. Totéž bylo cílem politik Sovětského svazu i nacistického Německa. Podívejme se nejprve na fiskální politiku. Jak ukazuje Ritschl, byla od počátku nacistické vlády fiskální politika expanzivní, přičemž velikost výdajů, sloužících ve velké míře k financování veřejných prací, se dramaticky zvýšila zejména během druhé čtyřletky po roce 1936. Porovnáme-li veřejné výdaje v běžných cenách v roce 1932 a 1938, uvidíme čtyřnásobný nárůst, přičemž cenový index za stejnou dobu vzrostl pouze o necelou pětinu. Deficit vládních výdajů se v roce 1932 pohyboval kolem 2 % veřejných rozpočtů, v roce 1938 to bylo již 35 %.⁴⁰ Takovouto fiskální politiku lze zřejmě bez rozpaků označit za keynesovskou. Podle současných empirických poznatků jí však navzdory obecnému přesvědčení rozhodně nelze označit za úspěšnou.⁴¹

35 de Carvalho, F. J. Cardim (2006): *Keynes and the Reform of the Capitalist Social Order* [on-line], 2006, [cit.: 17. 11. 2007], <<http://www.ie.ufij.br/datacenterie/pdfs/seminarios/pesquisa/texto1303.pdf>>.

36 Harrod, R. (1951): *The Life of John Maynard Keynes*, s. 436–437.

37 Jak ukazuje Röpke, byl tento přístup vlastní i hospodářské politice FDR.

38 Newman, P. (1948): *Key German Cartels under the Nazi Regime*. The Quarterly Journal of Economics, 1948, Sv. 62, 4, s. 576.

39 Tamtéž, s. 577.

40 Ritschl, A. (2002): *Deficit Spending in the Nazi Recovery, 1933–1938: A Critical Reassessment*. Journal of the Japanese and International Economies, 2002, Sv. 16, s. 566.

41 Joan Robinson ve svém projevu před AEA v roce 1972 poznamenala: „Hitler přišel na to, jak léčit nezaměstnanost ještě předtím, než byl Keynes hotov s vysvětlením, proč k ní došlo.“ (Robinson, J. (1972): *The Second Crisis in*

Rovněž komplementární monetární politika se vyznačovala snahou pumpovat do ekonomiky co nejvíce peněz. Diskontní úrok centrální banky se snížil z 8 procent v roce 1932 na 2 1/8 % v roce 1941. Výnos dlouhodobých vládních dluhopisů pak prodělal podobný vývoj. Poklesly ze 7 procent v roce 1933 na 4,5 procent v roce 1939 a dále až na 3 % v roce 1942.⁴² Kromě toho od roku 1934 existoval i strop na výši dividend. Veškeré kapitálové příjmy nad 6 % byly odčerpány do státních fondů, kde byly investovány jménem vlastníků do vládních dluhopisů.⁴³ Výsledkem byl výrazný pokles vydaných soukromých dluhopisů. Podle Temina⁴⁴ se podíl vydávaných soukromých cenných papírů na celkovém objemu snížil z 50 % na pouhou jednu desetinu. Výsledkem této politiky bylo nahrazení soukromých investic investicemi veřejnými, inflace a nakonec i kolaps monetárního systému, kterému se nepodařilo zabránit ani striktní regulací cen.⁴⁵

Závěr

Hospodářská politika nacistického Německa byla veskrze politikou socialistickou, od politiky Stalinovy ji odlišovaly atributy spíše nepodstatné a daleko více než vlastní praxe její ideologické zdůvodňování. Keynes se sice prezentoval jako bojovník proti socialismu, avšak po bližším zkoumání jeho myšlenek nutně docházíme k závěru, že spíše dláždil cestu k jeho ustavení. Keynesův odpor vůči socialismu byl dvojího charakteru. Za prvé nesouhlasil s centrálním plánováním a za druhé kriticky hodnotil diktátorskou povahu obou socialistických režimů. Jenže centrální plánování bylo do značné míry fikcí či ideologickým přáním sovětských ekonomů a politiků. V praxi se spoléhali na trh daleko více, než byli ochotni připustit. Lze spekulovat o tom, že ačkoli bolševici a Keynes přistupovali k hospodářské politice z různých konců, odhodili-li by své ideologické předsudky, mohli by se na optimální míře socializace ekonomiky shodnout, a stejně tak i s nacisty. Druhý aspekt také nekreslí tlustou dělicí čáru mezi Keynesem a socialismem. Keynesova představa o zachování individuálních svobod při současném uplatnění programu *nového liberalismu* ho usvědčuje z naivity a nepochopení podstaty fungování společnosti. V tomto si Keynes nezadá s marxistickými vizemi o nutnosti zrození nového člověka, který s hudebnějším hlasem, rytmičtějším pohyby a vybranějším chováním jednou osídlí plánovanou ideální společnost.

Economic Theory. American Economic Review 62, 1972, s. 8.). Jak však ukazují současné ekonometrické modely, mělo relativní oživení do poloviny třicátých let určitě jiné příčiny než expanzivní fiskální politiku.

42 Schweitzer, A. (1946): *Profits under Nazi Planning*. The Quarterly Journal of Economics, 1946, Sv. 61, 1, s. 7.

43 Tamtéž, s. 8.

44 Temin, P. (1991): *Soviet and Nazi Economic Planning in 1930s*. The Economic History Review, 1991, Sv. 44, 4, s. 580.

45 Schweitzer, A. (1946): *Profits under Nazi Planning*. The Quarterly Journal of Economics, 1946, Sv. 61, 1, s. 23.

John Maynard Keynes, socialismus a hospodářská politika nacistického Německa

David Lipka – Dan Šťastný

Abstrakt

Keynesova předmluva k německému vydání jeho *Obecné teorie* je jednou z příčin spojování jeho jména s totalitním režimem. Tento text se zabývá oprávněností spojování Keynesovy teorie s hospodářskou politikou nacistického Německa. V první části jsou představeny Keynesovy názory na hospodářskou politiku a jeho vize společnosti. Ve druhé části jsou pak tyto konfrontovány s realitou nacistického Německa (a částečně bolševického Ruska) a jsou zde identifikovány shodné prvky. Závěrem práce je, že navzdory explicitnímu odmítnutí socialismu a diktatury a snaze „zachránit“ kapitalismus byla Keynesova představa hospodářské politiky něčím, co se hospodářské politice nacistického Německa podobalo a cestu k socialismu a plánování otevíralo.

Klíčová slova: Keynes; Hitler; Německo; socialismus; hospodářská politika.

John Maynard Keynes, Socialism and Economic Policy of Nazi Germany

Abstract

Keynes foreword to the German edition of his *General Theory* is one of the causes of the association between his name and a total state. This paper looks into how justified the link between Keynes's theory and the Nazi German economic policy really is. The first part introduces Keynes's ideas on economic policy and his vision of society. These are in the second part confronted with the economic policy of the Nazi Germany (and partly that of Bolshevik Russia) and common components are identified. The conclusion is that despite his explicit repudiation of socialism and dictatorship and his efforts to "save" capitalism, Keynes's concept of economic policy was similar to the economic policy of Nazi Germany and opened the way towards socialism and planning.

Key words: Keynes; Hitler; Germany; socialism; economic policy.

JEL classification: E60, E65, P52